

Călin Timoc

ÁNGEL MORILLO & JOAQUIN AURRECOECHEA (EDIT.),
THE ROMAN ARMY IN HISPANIA.
AN ARCHAEOLOGICAL GUIDE, LEÓN, 2006, 492 P.
ȘI (7 HĂRȚI COLOR ANEXE).

Inspirată după modelul volumului lansat cu ocazia *Limes*-congresului din 2003 de la Pécs (Ungaria)¹, culegerea de studii dedicate prezenței militare romane în peninsula Iberică însumează cele mai diverse subiecte de istorie și arheologiei ce caracterizează ocupația militară a Romei în această zonă. Așa cum suntem asigurați și în prefață (p. 7-9) realizatorii acestei ediții ne propun un ghid arheologic al celor mai semnificative descoperiri militare romane din Spania și Portugalia.

Conținutul volumului (tipărit sub egida Universității din León) cuprinde structural toate aspectele cercetării, atât cele istoriografice cât și cele analitice, concentrate pe problemele de bază ale stăpânirii romane în *Hispania*: Gloria Mora, „Roman military archaeology in Spain: a history of research” (p. 11-24); Michael Blech, „Adolf Schulten, the German Archaeological Institute and field research in *Hispania*” (p. 25-36); Pilar Fernández Uriel, „The Roman conquest and organisation of the Iberian Peninsula” (p. 37-52); Isabel Rodá de Llanza, „The Cantabrian Wars and the reorganization of the north *Hispania*: between literary sources, epigraphy and archaeology” (p. 53-64); Fernando Quesada Sanz & Eduardo Kavanagh de Prado, „Roman Republican weapons, camps and battlefields in Spain: an overview of recent and ongoing research” (p. 65-84); Ángel Morillo, „The Roman army in Spain” (p. 85-106); Carlos Fabião, „The Roman army in Portugal” (p. 107-126); F. Javier Sánchez-Palencia, M. Dolores Fernández-Posse, Almudena Orejas, Inés Sastre & María Ruiz del Árbol, „Roman gold mines of the northwestern *Hispania*” (p. 127-150); M. Paz García-Bellido, „The coinage supply to the army during Augustan and Tiberian period” (p. 151-166); Joaquin Aurrecochea, „Roman military equipment in Spain” (p. 167-180); Carmen Fernández Ochoa & Ángel Morillo, „The army and the urban walls in Late Roman Spain: defence and strategy (p. 189-210); VV. AA., „Roman military sites in *Hispania*: an archaeological guide” (p. 211-382); Esperanza Martín Hernández, „The Roman army in *Hispania*. Bibliography” (p. 383-450). La aceste titluri se adaugă și o foarte utilă anexă epigrafică, comentată și interpretată cu mult profesionalism: Patrick Le Roux, „Military inscriptions” (p. 451-472); Geza Alföldy, „The Roman army at Tarraco” (p. 473-492). De asemenea la sfârșitul cărții (de altfel foarte bogat ilustrat) autorii ne oferă și câteva hărți color (anexe) care ajută la localizarea siturilor arheologice prezentate în ghid.

După o relatare a debutului cercetării încă din timpul regelui spaniol Filip al II-lea și a

---

¹ Zsolt Visy, *The Roman Army in Pannonia*, Pécs, 2003.

---

primilor pionieri-arheologi germani a fortificațiilor romane și a celebrei cetăți Numantia avem parte de o excelentă punere în temă a felului în care s-a produs cucerirea romană, cu o utilă indicare a surselor literare antice în comparație cu realitatea arheologică, de la războaiele punice până la epoca lui Augustus.

Pe lângă urme arheologice evidente cum ar fi: urme de întărituri, șanțuri de apărare ori arme, monede și inscripții sunt luate sub lupa cercetării felul cum au fost administrate teritoriile intrate în stăpânire romană (la început o *prefectura* – ținut administrat în întregime de armată), precum și recrutările din rândul unor triburi hispanice: cantabri, asturi, gallaeci și lucensi.

Poate cel mai impresionant subiect al lucrării constituie prezentarea unor locuri celebre de bătălie și a mai multor castru de marș ce indică deplasarea în etape a armatei romane în cadrul diverselor campanii militare din timpul Republicii și a epocii imperiale.

Evaluarea trupelor romane de ocupație este și ea analizată în cadrul a două articole sinteză, unul dedicat celor din Spania actuală pentru cele de pe teritoriul actual al Portugaliei. În ambele cazuri situația și dispunerea armatei este prezentată în legătură cu evenimentele majore, cum ar fi războaiele cantabrice, care au afectat dispunerea garnizoanelor în teritoriul cucerit. În prezentarea pe faze și epoci a situației trupelor romane se distinge istoricul detaliat efectuat legiunii a VII Gemina și a castrului de la León.

Pe tot excursul dedicat armatei autorii, care semnează studiile, nu neglijează deloc problema coloniștilor romani și a așezărilor civile, multe din ele dependente la început de trupele de ocupație, nu doar din punct de vedere al apărării ci și economic și administrativ.

Importanța mineritului aurifer este de asemenea subliniată de către cercetătorii spanioli, precum și implicarea armatei în procesul de exploatare a minelor preluate de la puni sau triburile autohtone. Zonal frecvența activității miniere antice se concentrează în 4 regiuni: trei din ele în jurul munților Sierra Morena (exploatare timpurie republicană de argint și aur, dar și de cupru), iar a patra în teritoriul asturilor, pe râul Tajo (exploatare târzie doar de aur). Este analizată în contextul organizării activității miniere și descoperirile de la Vipasca care au oferit informații despre legislația existentă în lumea romană în acest domeniu. În acest sens este discutată autonomia economică a populațiilor hispanice preromane ce trăiau în așezări fortificate (*castella*), a căror ocupație de bază, mineritul și metalurgia era necesară Imperiului roman. Aspectul social în cazul unor asemenea zone miniere nu a scăpat nici el de analiză, iar importanța acestor exploatări pentru statul roman este înfățișată și prin restul activităților economice curente din zonă, vaste teritorial și diverse ca îndeletniciri și care susțin schimbul cu comunitățile montane de minieri de oameni liberi – muncitori plătiți (*mercenari*). Amploarea mineritului aurifer din *Hispania* trebuie înțeleasă și în contextul evoluției politicii monetare romane de la un secol la altul. Armata cantonată în peninsula a fost și în cazul emiterii de monede prima care creează pentru impulsivarea comerțului local o monedă provincială.

Configurarea densității de așezări romane preocupate de activitățile miniere a atras după sine la apariția localităților urbane (dezvoltate din cele mai puternice *civitates*), a căror aristocrație locală influentă economic își păstrează și în perioada romană imperială un statut aparte, aproape clientelar față de stat. Familiile lor garantează puterii romane o producție de metale și materii prime în surplus, fapt pentru care li se permite păstrarea modului de viață, neintegrat culturii și civilizației romane.

Tot în legătură cu metalurgia este analizat într-un studiu descoperirile de echipament militar roman, foarte variat și numeros cantitativ. În centrele militare, mai ales sedii de legiuni a fost constatat arheologic fenomenul de strângere a unor piese, în special din bronz, pentru a fi retopite. În același timp s-a constatat și prezența unor piese de proveniență non-hispanică, identificare este pusă pe seama mercenarilor barbari (*honoriaci*), a căror recrutare în armata romană se generalizează din secolul IV d.Hr.

Activitatea economică a armatei pentru nevoile ei de subzistență este analizată pe baza artefactelor descoperite în fortificații și indică un grad de confort sporit pe care și le-au creat unitățile militare. Pe lângă producția tegulară abundentă s-a constatat imitarea unor produse ceramice de lux a unor meșteri renumiți (*L. Terrentius* sau *C. Licinius Maximus*) în officinele militare. Calitatea acestor produse, realizate în *fabricae militaris*, concurează cu brio cele autentice, originare din Italia, singurul lucru ce le detașează de față de cele din urmă sunt tipul de ștampilă cu numele prescurtat al legiunii atașat sau talpa de *calliga* a formei cartușului. Arheologii spanioli explică acest fenomen a fost autorizat de statul roman, în condițiile în care legăturile cu Spania erau anevoioase, descurajante pentru negustorii italici, iar nevoile armatelor de campanie deosebit de mari.

Nu este lăsată de o parte nici activitatea edilitară întreprinsă de armata romană în *Hispania*. O cercetare atentă a ruinelor și a zidurile de cetăți și orașe indică o implicare activă a trupelor de geniu în exploatarea resurselor de piatră locală. Cea mai impresionantă lucrare pare a fi zidul castrului de la León ridicat în stil *opus vittatum* și datat în epoca flaviană. Cu ocazia prezentării diverselor structuri de zidărie din felurile fortificații și așezări urbane ne este oferit și un excurs privind evoluția strategiei defensive inițiată de armata romană în *Hispania*, până în epoca romană târzie.

Grosul ghidului arheologic îl constituie repertoriul siturilor arheologice militare, ce cuprinde peste 80 de puncte identificate și cercetate. Ținuta elegantă a prezentărilor, cu datele de bază oferite pe scurt, legătură lor cu informațiile literare antice, mărimea ruinelor susținută prin fotografii aeriene concludente și planuri de grund subliniază importanța acestor situri pentru istoria Spaniei romane, dar și pentru istoria generală a Imperiului roman.

În final cărții ni se oferă o amplă bibliografie selectivă, grupată și ea tematic asemenea studiilor prezentate anterior. Apendicele epigrafic evidențiază dacă mai era nevoie activitatea soldaților romani în *Hispania* de-a lungul istoriei provinciale a peninsulei, o atenție specială din acest punct de vedere acordându-i-se capitalei provinciei *Hispania citerior*, *Tarraco*.

Lucrarea este utilă pentru cel care dorește să-și facă o părere despre stăpânirea romană în *Hispania*, autorii ei oferind cititorului cele mai sugestive descoperiri și datele cele mai elocvente într-o prezentare de o ținută științifică impecabilă. Calitatea volumului reiese și din faptul că a fost o întreprindere colectivă, la care au participat cei mai reprezentativi cercetători spanioli și nu numai, amprenta cea mai vizibilă fiind cea a specialiștilor din universități.